

УДК 347.746

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Харун О.А., Дубицька О.В.

Хмельницький національний університет

Визначено сутність понять «вексель» та «вексельний обіг». Охарактеризовано основні чинники вексельного обігу та історичні етапи виникнення векселя. Узагальнено проблеми та виокремлено перспективи розвитку вексельного обігу в Україні.

Ключові слова: вексель, вексельний обіг, цінні папери, ринок цінних паперів.

Постановка проблеми. Шлях до розвинутої і стабільно зростаючої економічної системи в Україні пролягає через комплекс радикальних реформ, покликаних якомога швидше подолати брак достатніх знань, досвіду і повноцінної законодавчої бази з проблем комерційного кредиту, активним ринковим інструментом якого є вексель. Надійно виконуючи функції кредиту, засобу обігу і засобу платежу, вексель швидко допоможе не лише подолати організаційні труднощі, зростаючу неплатоспроможність переважної більшості підприємств державного сектора і розрив міжгосподарських зв'язків, а й налагодити якісно нове матеріально-технічне постачання і, нарешті, зупинити сповзання суб'єктів господарського життя до безвідповідальності та зниження платіжної дисципліни [1, с. 99-103].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у цій сфері активно здійснюють зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема: В. Астахов, С. Барац, В. Барбара, О. Бандарук, О. Василик, В. Васильєва, М. Вульчин, Н. Галушка, В. Гордон, Н. Дубенко, А. Демківський, С. Кремер, П. Маслова, Є. Мізіковський, М. Ніконова, І. Олійник, О. Опалов, С. Пилигчук, Д. Равкін, А. Римарук, Т. Рудненко, Ю. Цитович, Ю. Червінка, Г. Шершеневич та ін. Зокрема, залишаються недостатньо розробленими питання щодо перспектив розвитку вексельного обігу в Україні, що визначає необхідність подальшої наукової роботи у цьому напрямку.

Метою статті є дослідження проблем та перспектив розвитку сучасного стану вексельного обігу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Векселі – найважливіші засоби оплати товарів і послуг, одержання цих товарів і послуг у кредит і їх негайної оплати грошима. Вони виникають і функціонують в обігу на основі взаємної довіри суб'єктів ринкових відносин і як різновид кредитних грошей перед паперовими [2].

Вексель – письмове боргове зобов'язання, складене в належній згідно з законом формі, яке надає власникові безумовне право вимагати після настання певного строку чи достроково з особи, що видала чи акцептувала це зобов'язання, сплати зазначеної в ньому суми. Особа, що виставила вексель, називається векселедавцем; особа, що прийняла вексель – векселедержателем.

Історія виникнення векселя сягає часів Середньовіччя, а саме XVI ст. Багато вчених, таких як Г. Шершеневич, М. Беляков, Р. Аношкін, А. Лемківський, Ю. Мороз, стверджували, що батьківщиною векселя є Італія. Поява векселя саме в цій країні була викликана потребами торгівлі, передусім ярмаркової, що бурхливо розвивалась. Італія вважалась центром економічного життя, оскільки мала вигідне географічне положення на перехресті шляхів торгівлі, що зв'язували Західну Європу із Сходом.

Широке застосування вексель мав і в дореволюційній Росії, де було прийнято три (1729 р., 1832 р., 1902 р.) вексельних статuti (останній проіснував аж до 1917 р.).

На сьогоднішній день в українському законодавстві існує низка нормативно-правових документів, що регулюють здійснення операцій з векселями [3, с. 3-7].

В Україні використовуються два види векселів: 1) простий; 2) переказний (тратта).

Простий вексель являє собою борговий цінний папір, який містить просту, нічим не обумовлену обіцянку векселедавця виплатити певну суму грошей при настанні певного терміну.

Переказний вексель – це борговий цінний папір, який містить нічим не обумовлене письмове розпорядження кредитора, адресоване боржнику, про те, щоб останній виплатив за пред'явленням або в день, указаний у векселі, певну суму грошей певній особі, або за наказом останньої, або пред'явникові векселя.

На сьогодні існує ряд проблеми вексельного обігу в Україні:

- під час загальноекономічної кризи векселедавні намагалися погасити вексель не грошима, а товарами;

- часто векселі і зовсім відмовляються приймати, тому потрібно дуже добре знати і дотримуватися процедури пред'явлення векселя до оплати й протесту;

- арбітражний суд не завжди може захистити права векселедержателя, якщо він припустився грубої необережності;

- ділова порядність знаходиться не на найвищому рівні [4].

У процесі розвитку ринкових відносин та підвищення динамічності вітчизняної економіки вексель знову опиняється в центрі уваги з цілого ряду причин:

- по-перше, він за своєю природою є цінним папером, який дає змогу оперативно розв'язувати багато складних господарських і фінансових проблем;

- по-друге, комерційні банки та підприємницькі структури уже накопичили певний досвід проведення господарських операцій з використанням векселів;

- по-третє, вексель розглядався урядом України як один із головних засобів проведення взаємозаліків боргів підприємств виходу з платіжної кризи;

- по-четверте, якщо взяти до уваги значну кількість нормативних актів, які регулюють порядок випуску та використання векселів, то можна стверджувати, що в Україні вже створена оптимально необхідна правова база для цього. Вона потребує дуже детального доопрацювання та доповнення, у тому числі з точки зору її узгодження з чинним законодавством [5].

В Україні згідно з чинним законодавством:

- використовують векселі, а також виступають векселедавцями, акцептантами, індосантами і авалістами тільки юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що визнаються такими відповідно до чинного законодавства;

- векселі можуть видаватися лише для оплати за поставлену продукцію, виконані роботи та надані послуги, за винятком векселів Міністерства фінансів, Національного банку України та комерційних банків;

- вексельний бланк може заповнюватися друкованим та не друкованим способами;

- сума платежу за векселем обов'язково вказується цифрами та літерами;

- вексель підписують керівник і головний бухгалтер юридичної особи та засвідчують печаткою.

Вексель є зручним фінансовим інструментом, використовуваним переважно для надання коротко- та середньострокового комерційного кредиту, а також для проведення розрахунків. Сама форма векселя потребує обов'язкового чіткого додержання всіх специфічних формальних ознак векселя як цінного паперу [6].

Нині вексель займає певний достатньо широкий сегмент українського ринку цінних паперів.

В Україні практика використання суб'єктами підприємницької діяльності векселів у господарській діяльності нараховує вже не один рік.

Особливо значні «обороты» вексельний обіг набрав після введення заборони на здійснення операцій по поступці вимоги і переказу боргу й на багатьох підприємствах по фактичних обсягах використання переступило грошову і навіть бартерну форми розрахунків. Як показує час, вексель й надалі не збирається поступатися «пальмою першості».

Такому становищу речей сприяють багато чинників. Насамперед – це простота обігу векселів. Будучи цінним папером, вексель проте випускається (а отже, і обертається) винятково в паперовій формі, а отже, для здійснення розрахунків із їхнім використанням немає необхідності звертатися до реєстратора.

Дотепер не створений також єдиний державний реєстр векселів, що у свою чергу значно утрудняє здійснення контролю за їхнім випуском і обігом.

Крім обслуговування товарних операцій, векселя в Україні сьогодні застосовуються й у тих сферах, де їхнє використання ніяк, не відповідає класичним принципам вексельного права, а саме: у бюджетних і податкових правовідносинах (наприклад, податкові векселя по ПДВ, пенсійні векселя, акцизні векселя і т.д.) [7, с. 15-18].

Але, незважаючи на настільки широке їхнє використання, законодавче регулювання вексельного обігу одночасно страждає протиріччями і недосказанністю.

Насамперед це стосується сфери оподаткування, де скупі формулювання законів ставлять у безвихідь навіть дуже досвідчених бухгалтерів і фахівців з оподаткування. Це, у свою чергу, дає велике поле для роз'яснень податкових органів, що за останні декілька років неодноразово змінювали свою позицію по ключових проблемах оподаткування вексельних операцій.

Основним документом, що визначає умови і порядок випуску й обігу цінних паперів, є Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 червня 1991 року № 1201-ХІІ, статтею 3 якого вексель віднесений до цінних паперів.

В нових умовах, коли корупція проголошена поза законом, а розвиток економіки потребує великої кількості ресурсів, варто скористатися можливостями векселів, зокрема, для розвитку середнього та малого бізнесу в Україні.

Вексель є дуже цікавим фінансовим інструментом, який поєднує декілька функцій: цінного паперу, боргового зобов'язання та платіжного ін-

струменту. Згідно з цими властивостями вексель може бути предметом угод купівлі-продажу, ним може бути оформлена існуюча заборгованість, він виконує функції платіжного інструмента та як ордерний цінний папір сприяє зменшенню дебіторсько-кредиторської заборгованості в країні.

Кредитна природа векселя дає можливість отримати товари, роботи, послуги з відстрочкою платежу, що фактично збільшує обігові кошти суб'єктів господарювання.

Вексель істотно відрізняється від інших цінних паперів наявністю солідарної відповідальності за векселем усіх осіб, що поставили свій підпис на векселі. Це забезпечує його підвищену ліквідність завдяки можливості стягнення за векселем від найбільш платоспроможних з числа зобов'язаних за векселем осіб на вибір векселедержателя. Усі спірні питання мають розглядатися через суд. Вексель сплачується тільки у грошовій формі. Уніфікований закон передбачає беззаперечність оплати векселя платником добровільно або через суд.

Чинним законодавством, що регулює обіг векселів в Україні, передбачена видача векселя тільки за поставлені товари, надані послуги, виконані роботи – так звана «товарність» векселя. У більшості країн, що приєдналися до Женевських конвенцій 1930 р., вимога товарності векселя відсутня, а випуск фінансових векселів законодавством дозволений.

Завдяки згаданим вище властивостям та за умов легітимного обігу, використання векселів може сприяти вирішенню проблем, що заважають розвитку економіки України.

Відсутність обігових коштів.

1. Вексель є короткостроковим фінансовим інструментом. Використання векселів усіма суб'єктами господарювання є альтернативою залучення короткострокових ресурсів для фінансування поточної діяльності, поповнення обігових коштів, покриття касових розривів. Найбільш актуально це для малого та середнього бізнесу, оскільки великі компанії можуть залучати значні ресурси під емісію облігацій. Фактично вексель дає можливість організувати виробництво з короткотерміновим циклом (бізнес) у кредит.

2. Залучення пасивів банками під фінансові векселі порівняно із залученням під депозитний договір або депозитний сертифікат має низку переваг:

- вексель є більш привабливим для клієнтів інструментом, оскільки у випадку необхідності дозволяє використати ліквідний платіжний інструмент для поточної діяльності, одночасно зберігаючи доходність від вкладної операції;

- вартість пасивів, залучених банками під фінансові векселі, менша від вартості пасивів, залучених під депозити. Це сприяє зниженню кредитних ставок;

- випуск фінансових векселів банками не матиме інфляційних наслідків за умов їх видачі лише після зарахування залучених коштів на рахунок банку;

- за умов контролювання Національним банком України загального обсягу виданих банками фінансових векселів, ліквідності виданих векселів та надання дозволу банкам на випуск фінансових векселів у залежності від показників його

ліквідності проблеми, пов'язані з обігом фінансових векселів, відсутні. Механізм мультиплікації шляхом надання позичальникам кредитів за рахунок залучених пасивів є однаковим як у випадку залучення коштів під депозит, так і при залученні їх під фінансовий вексель, і легко піддається контролю;

- обіг ліквідних банківських векселів сприятиме зменшенню дебіторсько-кредиторської заборгованості в Україні;

- внаслідок абсолютної ліквідності банківських векселів частка векселів, що знаходяться в тіншовому обігу, зменшуватиметься, оскільки не буде економічних передумов для уникнення солідарної відповідальності за векселем шляхом застосування бланкового індосаменту;

- іноземні інвестори готові вкладати інвестиції в банківські векселі, вважаючи їх ліквідними цінними паперами.

3. Організація вексельних програм – один із шляхів систематичного поповнення суб'єктами господарювання власних обігових ресурсів на внутрішньому ринку. Вексельні програми – комплекс операцій з векселями на вибір суб'єкта господарювання, які здійснюються систематично і забезпечують оперативне вирішення поточних фінансових проблем. Вексельні програми можуть реалізовувати різні суб'єкти господарювання: великі та середні підприємства і компанії, муніципалітети та регіональні органи виконавчої влади. Для організації і реалізації вексельної програми підприємство повинно мати високий рівень корпоративної культури, фінансово і економічно грамотний менеджмент, чітку стратегію розвитку, стабільні грошові потоки, інформаційну прозорість діяльності підприємства, реальну фінансову звітність. Організація та реалізація вексельних програм переважно здійснюється за участю банків.

Публічна реалізація вексельних програм сприяє ефективному створенню позитивного інвестиційного іміджу суб'єкта господарювання, що забезпечує доступ до більш довгострокового і дешевого виду фінансування – облігаційних позик [8].

Слід зазначити, що висока вартість кредитних ресурсів зумовлена об'єктивними чинниками, такими як недовіра вкладників і поганий фінансовий стан позичальників, котрі не можна подолати швидко. Зниження вартості кредитних ресурсів можливе шляхом запровадження у розрахунок векселів. Заміна грошових коштів, що надаються позичальнику як кредит, вексельними гарантіями банків за векселями позичальнику дає можливість (за рахунок меншої вартості гарантійних послуг у порівнянні з кредитними) знизити вартість запозичень на 30-50%. Особливо актуально це для сільськогосподарського виробництва.

Необхідні умови для фактичного зниження вартості запозичених ресурсів – активний обіг векселів, організація вексельних програм. Запровадження нових банківських продуктів: авального та акцептного кредитування також сприятиме зниженню вартості запозичень за рахунок скорочення внутрішніх витрат банків завдяки поєднанню двох операцій: авалювання векселя та надання кредиту для наступної оплати векселя в одному договорі.

Також слід відзначити, що обсяг дебіторсько-кредиторської заборгованості в країні перевищує ВВП (що тягне за собою низьку капіталізацію фондового ринку внаслідок недооцінки вартості компаній). Вексельні розрахунки мають беззаперечні переваги і є безінфляційними. Вони значно скорочують неплатежі та сприяють поживленню економіки.

Зниження обсягу дебіторсько-кредиторської заборгованості можна досягти шляхом:

- обігу банківських і корпоративних векселів;
- розробки за допомогою банків спеціальних схем і програм погашення заборгованості.

Результатом цієї роботи має стати підвищення вартості окремих компаній і збільшення рівня капіталізації фондового ринку в цілому.

Реалізація згаданих вище можливостей можлива лише за умов:

- приведення законодавства, що регулює вексельний обіг в Україні у відповідність до Женевських конвенцій 1930 р.;
- зміни принципів оподаткування операцій з векселями;
- відновлення позитивного іміджу векселя та підвищення рівня обізнаності у вексельному праві учасників вексельного обігу.

Оскільки комерційні банки є активними гравцями на фондовому ринку, за ініціативою Асоціації та при її безпосередній участі спільно з НБУ тимчасовими робочими групами було проведено роботу з розробки комплексу заходів щодо покращення діяльності банків на фондовому ринку. Проект документу містив 5 розділів: щодо розвитку вексельного обігу; розвитку ринку облігацій суб'єктів підприємницької діяльності в Україні; збільшення ефективності процедур випуску та обігу акцій в Україні та покращення корпоративного управління; вдосконалення інфраструктури фондового ринку; розвитку ринку державних цінних паперів і розширення обсягів операцій банків із даним фінансовим інструментом. Асоціація координувала роботу груп за напрямами вексельного обігу та ринку облігацій [9].

Заходи, спрямовані на подолання проблем, що заважають розвитку вексельного ринку, передбачали:

- приведення національного законодавства, що регулює обіг векселів, у відповідність до Женевських вексельних конвенцій 1930 р.;
- гармонізацію національного законодавства;
- вдосконалення нормативної бази НБУ і ДКЦПФР з метою зниження непродуктивних витрат, спрощення та скорочення процедур проведення операцій і збільшення обсягів операцій;

– збільшення частки організованого фондового ринку України шляхом повернення на нього векселів та організації процедури торгів векселями.

Отже, аналіз ситуації в сфері вексельного обігу вказує на те, що активізації цивілізованого вексельного обігу в Україні заважають численні зловживання окремих суб'єктів вексельного обігу (зокрема через застосування фіктивних фірм у вексельних розрахунках), та недостатній рівень регулювання та контролю, що призводить до формування негативного іміджу векселя як платіжного інструменту.

Невиконання виконавчими органами рішень Президента України, Верховної Ради України, та норм Законів України щодо вдосконалення національного законодавства, що регулює вексельний обіг, та недостатній рівень обізнаності учасників вексельного обігу також не сприяють розвитку цивілізованого вексельного обігу в Україні [10].

Висновки і пропозиції. Отже, якщо раніше у вексельному обігу в Україні було більше проблем, ніж перспектив, то сподіватимемося, що відтепер, навпаки, проблем стане менше, а оптимізму і перспектив – більше. Тому, слід наголосити, що регулювання вексельного обігу за допомогою операцій комерційних банків набуває суворого визначеного і впорядкованого характеру. При цьому: по-перше, комплексне здійснення операцій інкасо, обліку й застави векселів створює умови для передбачення строків надходження платежів. Якщо взяти до уваги, що без вексельного обігу підприємства України нині чекають їх місяцями, то це велике благо; по-друге, вексельна форма безготівкових розрахунків компенсує постачальнику тимчасове відволікання коштів з його господарського обороту, відшкодовує затрати виробництва та обігу і значною мірою гарантує отримання чистого доходу у вигляді прибутку; по-третє, включення у випуск векселів комерційних банків здатне поживити вексельний ринок і створити нову ситуацію як у самому випуску векселів, так і в покращенні оперативності управління їхнім обігом; по-четверте, впровадження вексельного обігу в Україні та його регулювання банківською системою повинно відбуватися одночасно з створенням спеціалізованих вексельних центрів, які будуть продавати, погашати векселі, надавати консультативні послуги щодо їх бухгалтерського обліку, дисконту, дослідження ланцюгів неплатежів, контролю безпеки вексельного обігу тощо.

Список літератури:

1. Пилипчук С. До питання про розвиток вексельного обігу / С. Пилипчук // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 99-103.
2. Опалов О.А. Вексельний обіг в Україні: правове регулювання. [Електронний ресурс] / О.А. Опалов. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/vekselniy_obig_ukrayini
3. Барбара В. Особливості правового регулювання вексельних правовідносин: історичний дискус / В. Барбара // Господарське право. – 2008. – № 7. – С. 3-7.
4. Рудненко Т.В. Проблеми та перспективи розвитку вексельного обігу [Електронний ресурс] / Т.В. Рудненко. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/063.htm
5. Червінка Ю.А. Фінансовий ринок України [Електронний ресурс] / Ю.А. Червінка. – Режим доступу: <http://finansystam.ru/uk/content/veksel-problemi-vekselnogo-obigu-v-ukrayini>
6. Маслова С.О. Про обіг векселів в Україні [Електронний ресурс] / С.О. Маслова. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>

7. Рудненко Т.В. Вексельний обіг та перспективи використання фінансових векселів в Україні / Т.В. Рудненко // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 7-8. – С. 15-18.
8. Васильєва В.В. Фінансовий ринок. [Електронний ресурс] / В.В. Васильєва. – Режим доступу до ресурсу: http://p-for.com/book_331_glava_28_3_Veksel_Problemi_vekselnogo.html
9. Вульчин М.Н. Особливості обігу векселя [Електронний ресурс] / М.Н. Вульчин. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12800528/ekonomika/riznovidi_vekseliv_osoblivosti
10. Олійник І.І. Значення та проблеми вексельного обігу в Україні [Електронний ресурс] / І.І. Олійник. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=2739>

Харун Е.А., Дубицкая Е.В.

Хмельницький національний університет

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБРАЩЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

Определена сущность понятий «вексель» и «вексельное обращение». Охарактеризованы основные факторы вексельного обращения и исторические этапы возникновения векселя. Сделан обзор проблемы и выделены перспективы развития вексельного обращения в Украине.

Ключевые слова: вексель, вексельное обращение, ценные бумаги, рынок ценных бумаг.

Kharun O.A., Dubytska O.V.

Khmelnytsky National University

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BILL CIRCULATION IN UKRAINE

Summary

The essence of the concepts «bill» and «bill circulation» is defined. The main factors of bill circulation and the historical stages of the appearance of a bill have been characterized. The review of the problem is made and prospects of development of bill circulation in Ukraine are outlined.

Keywords: bill of exchange, bill circulation, securities, securities market.